

Wyrok z dnia 9 lutego 2007 r., III CSK 411/06

Wyznaniowymi żydowskimi osobami prawnymi w rozumieniu ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 41, poz. 251 ze zm.) są tylko osoby, które zostały wymienione w art. 5, 6 i 22 tej ustawy. Charakter działalności, nawet pokrywający się z celami realizowanymi przez wyznaniowe żydowskie osoby prawne, nie ma znaczenia.

Sędzia SN Gerard Bieniek (przewodniczący)

Sędzia SN Józef Frąckowiak (sprawozdawca)

Sędzia SN Marian Kocon

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w K. przeciwko Gminie K., przy interwencji ubocznej Marii S. i Andrzeja K. po stronie pozwanej, o przeniesienie własności nieruchomości, po rozpoznaniu w Izbie Cywilnej w dniu 9 lutego 2007 r. na rozprawie skargi kasacyjnej strony pozwanej od wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 7 grudnia 2005 r.

uchylił zaskarżony wyrok i przekazał sprawę Sądowi Apelacyjnemu w Krakowie do ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

(...) Nieruchomość przy ul. S. nr 11 w K., zabudowana budynkiem mieszkalnym trzykondygnacyjnym, stanowiła od 1935 r. własność Stowarzyszenia Ochrony Dzieci Wyznania Mojżeszowego w K. Siedziba tego stowarzyszenia mieściła się przy ul. M. nr 2 w K. Zostało ono wpisane do rejestru stowarzyszeń Starostwa Grodzkiego K. na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 października 1932 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. Nr 94, poz. 808 ze zm.).

Na podstawie orzeczenia Prezydium Rady Narodowej w K. z dnia 21 października 1959 r. prawo własności tej nieruchomości przeszło na rzecz Skarbu Państwa, natomiast wskutek komunalizacji nieruchomość ta z mocy prawa przeszła z dniem 27 maja 1990 r. na własność Gminy K., co znalazło potwierdzenie w decyzji Wojewody K. z dnia 2 stycznia 1992 r., a fakt ten ujawniono w odpowiedniej księdze wieczystej.

Pismem z dnia 27 lutego 1998 r. strona powodowa – Gmina Wyznaniowa Żydowska, zgodnie z przepisami ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 41, poz. 251 ze zm.), zainicjowała postępowanie zmierzające do przeniesienia na jej rzecz własności nieruchomości położonej przy ul. S. nr 11 w K. Komisja Regulacyjna ds. Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Warszawie wspólnie z Wojewodą M. i Gminą K. orzeczenia nie uzgodniła. W związku z tym, na podstawie art. 34 ust. 2 ustawy powód skierował sprawę na drogę sądową, domagając się przeniesienia na jego rzecz własności przedmiotowej nieruchomości.

Zdaniem strony powodowej, nieruchomość spełnia warunki określone w art. 30 ustawy, gdyż we wrześniu 1939 r. stanowiła własność Stowarzyszenia Ochrony Dzieci Wyznania Mojżeszowego, będącego żydowską wyznaniową osobą prawną, której głównym celem było prowadzenie działalności charytatywno-opiekuńczo-oświatowej. Cel ten był urzeczywistniany przez prowadzenie sierocińca dla dzieci wyznania mojżeszowego.

Wyrokiem z dnia 29 października 2004 r. Sąd Okręgowy w Krakowie zobowiązał stronę pozwaną Gminę Kraków do złożenia oświadczenia woli, że przenosi na stronę powodową Gminę Wyznaniową Żydowską własność spornej nieruchomości. Sąd Okręgowy ustalił, że będąca przedmiotem sporu nieruchomość stanowiła budynek mieszkalny, w którym wszystkie lokale były wynajmowane, a wpływy z tego tytułu przeznaczone były na cele statutowe Stowarzyszenia Ochrony Dzieci Wyznania Mojżeszowego.

Mimo nieodnalezienia statutu przedmiotowego stowarzyszenia, opierając się na brzmieniu statutu „bliźniaczej organizacji z siedzibą w W.” oraz zeznaniach świadków, Sąd pierwszej instancji przyjął, że Stowarzyszenia Ochrony Dzieci Wyznania Mojżeszowego w K. stanowiło część systemu żydowskiej opieki społecznej, której przedmiotem i celem funkcjonowania było prowadzenie działalności charytatywno-opiekuńczej i oświatowo-wychowawczej, polegającej na

prowadzeniu sierocińca dla dzieci wyznania mojżeszowego oraz udzielaniu najbiedniejszym dzieciom pomocy w postaci odzieży i żywności. Według Sądu, Stowarzyszenie Ochrony Dzieci Wyznania Mojżeszowego stanowiło „organizację społeczną *non profit*” i uzyskiwane środki mogło przeznaczać jedynie na cele statutowe. Środki te czerpało ze zbiorów publicznych, subwencji, datków, składek członkowskich oraz dochodów, jakie było w stanie wytworzyć – uzyskiwanych także z wynajmu mieszkań w spornej nieruchomości – i które nie mogły być rozdzielane pomiędzy członków zarządu jako forma wynagrodzenia.

Ponadto Sąd przyjął, że Stowarzyszenie pozostawało w ścisłym związku organizacyjnym i finansowym z Gminą Wyznaniową Żydowską w K. Związek organizacyjny pomiędzy tymi podmiotami znajdował oparcie w statucie stowarzyszenia przez objęcie pomocą humanitarną wszystkich członków Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w K. oraz rozporządzeniu regulującym status i funkcjonowanie wyznaniowych gmin żydowskich, określającym obowiązki gminy w zakresie dobroczynnym, które wykonywane były przez Stowarzyszenie. Związek finansowy przejawiał się w subwencjonowaniu przez Żydowską Gminę Wyznaniową działalności Stowarzyszenia w zamian za wykonywanie zadań gminy w zakresie pomocy społecznej.

Ze względu na fakt złożenia formularza do rejestru stowarzyszeń Starostwa Grodzkiego K. w 1937 r. Sąd przyjął, że Stowarzyszenie podlegało przepisom rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 października 1932 r. – Prawo o stowarzyszeniach i miało osobowość prawną. Biorąc pod uwagę, że w stanie prawnym na dzień 1 września 1939 r. nie było ustawowego kryterium identyfikowania pojęcia „wyznaniowa żydowska osoba prawna”, w ocenie Sądu pierwszej instancji uzasadnione jest wykazywanie wyznaniowego charakteru Stowarzyszenia przez odwoływanie się do jego związków z Wyznaniową Gminą Żydowską oraz wykształconych poglądów w przedmiocie judaizmu. Związek ten miał, jak ustalił Sąd, charakter funkcjonalny i organizacyjno-finansowy, a Stowarzyszenie w zakresie statutowej działalności wypełniało powinności gminy nałożone na nią przez prawo. Sąd wskazał również, że o wyznaniowym charakterze Stowarzyszenia świadczy nazwa określająca podmiotowy zakres oddziaływania i religijny charakter Stowarzyszenia i silnie religijny profil wychowawczy sierocińca prowadzonego przez Stowarzyszenie.

Sąd przyjął, że nie ma podstaw do różnicowania przeznaczenia nieruchomości na bezpośrednio i pośrednio służące działalności charytatywno-opiekuńczej. Ponieważ Stowarzyszenie było "organizacją *non profit*" i wyłącznym jego celem było świadczenie pomocy humanitarnej, wszystkie dochody przeznaczał na cele statutowe. W tym stanie rzeczy przeznaczanie wpływów z najmu na działalność charytatywną opiekuńczą spełnia – w ocenie Sądu pierwszej instancji – wymóg, aby budynek służył działalności charytatywno-opiekuńczej.

Oddalając apelację pozwanej Gminy, Sąd drugiej instancji w całości przyjął za własny ustalony przez Sąd Okręgowy stan faktyczny jako poprawnie wyprowadzony z przedstawionych mu dowodów. Uznał, że Sąd pierwszej instancji trafnie przyjął, iż w sprawie ma zastosowanie art. 30 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej. Uzupełniając argumentację prawną przedstawioną przez Sąd pierwszej instancji, Sąd Apelacyjny wskazał, że zgodnie z art. 9 pkt a Prawa o stowarzyszeniach, jego przepisom nie podlegały związki religijne (wyznaniowe) prawnie przez państwo uznane. Zdaniem Sądu drugiej instancji, jednym z takich związków był związek, o którym mowa w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r. o uporządkowaniu stanu prawnego w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej z wyjątkiem województwa śląskiego (jedn. tekst: Dz.U. z 1928 r. Nr 52, poz. 500). Przepisy tego rozporządzenia jednoznacznie wskazują na to, jakie organizacje, ze względu na swój religijny charakter, nie podlegały Prawu o stowarzyszeniach, jednakże sam fakt, że Stowarzyszenie Ochrony Dzieci Wyznania Mojżeszowego zostało zarejestrowane na podstawie tego Prawa nie oznacza, by nie mogło być ono obecnie traktowane jako wyznaniowa żydowska osoba prawna.

Zdaniem Sądu Apelacyjnego, określeniem „wyznaniowa żydowska osoba prawna”, wprowadzonym ustawą z dnia 20 lutego 1997 r., nie można posługiwać się w sposób bezpośredni przy wyznaczaniu pojęcia osób prawnych żydowskiego związku wyznaniowego funkcjonujących do czasu wybuchu drugiej wojny światowej. Z jednej strony do takich osób można niewątpliwie zaliczyć stowarzyszenia wyznaniowe, tworzone i działające zgodnie z załącznikiem do powołanego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r., a w związku z tym takie stowarzyszenie mogłoby dochodzić przeniesienia własności nieruchomości na podstawie art. 30 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 20 lutego

1997 r. Z drugiej strony, w ocenie Sądu Apelacyjnego, nie oznacza to, aby art. 30 ust. 1 dotyczył tylko gmin żydowskich, Związku Gmin i stowarzyszeń wyznaniowych powołanych na podstawie przywołanych przepisów, określenie „wyznaniowa żydowska osoba prawna” obejmuje bowiem szerszy krąg osób prawnych. O szerszym zakresie tego określenia świadczy, zdaniem Sądu Apelacyjnego, między innymi art. 30 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r., w którym mowa o budynkach stanowiących uprzednio siedziby gmin żydowskich oraz o budynkach służących uprzednio celom kultu religijnego, działalności oświatowo-wychowawczej i charytatywno-opiekuńczej. Wynika z tego, że wyznaniową żydowską osobą prawną może być stowarzyszenie zajmujące się działalnością, o jakiej mowa w tym przepisie, a nieutrzymujące synagogi oraz cmentarza. (...)

Zdaniem Sądu drugiej instancji, skoro art. 30 ust. 1 pkt 2 wyraźnie odróżnia budynki stanowiące uprzednio siedziby gmin żydowskich od budynków służących celom kultu religijnego, działalności oświatowo-wychowawczej i charytatywno-opiekuńczej, uzasadniony jest wniosek, że służenie określonej celowi nie ogranicza się do tego, by w danym budynku znajdowała się siedziba „wyznaniowej żydowskiej osoby prawnej”. Służyć zatem będzie działalności oświatowo-wychowawczej czy też charytatywno-opiekuńczej także budynek, który przynosi dochód wykorzystywany na potrzeby tej działalności.

W skardze kasacyjnej pozwana Gmina zarzuciła naruszenie prawa materialnego przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie art. 30 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej, wskutek uznania, że Stowarzyszenie Ochrony Dzieci Wyznania Mojżeszowego w K. było wyznaniową żydowską osobą prawną, o jakiej mowa w tym przepisie, oraz wskutek uznania, że budynek mieszkalny znajdujący się na nieruchomości przy ul. S. nr 11 w K. służył uprzednio działalności oświatowo-wychowawczej i charytatywno-opiekuńczej, o jakiej mowa w tym przepisie. Stanowisko pozwanej Gminy co do błędnej wykładni pojęcia wyznaniowa żydowska osoba prawna, użytego w art. 30 ust. 1 poparł Prokurator Generalny.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przepisy ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 41, poz. 251 ze zm.) określiły warunki przenoszenia na rzecz gmin żydowskich lub Związku Gmin

własności wymienionych w tej ustawie nieruchomości. Jak wynika z art. 30 ust. 1 tej ustawy, chodzi o nieruchomości lub ich części przejęte przez Państwo, które w dniu 1 września 1939 r. były własnością gmin żydowskich lub innych wyznaniowych żydowskich osób prawnych, działających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Taki warunek przeniesienia własności na gminę żydowską lub Związek Gmin był konieczny, ale niewystarczający, dodatkowo bowiem na nieruchomości takiej w dniu 1 września 1939 r. powinny znajdować się cmentarze żydowskie lub synagogi, albo w dniu wejścia w życie ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. na takiej nieruchomości znajdują się budynki stanowiące uprzednio siedziby gmin żydowskich lub innych wyznaniowych żydowskich osób prawnych oraz budynki służące uprzednio celom kultu religijnego, działalności oświatowo-wychowawczej i charytatywno-opiekuńczej.

Zasadnicze znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy ma więc ustalenie, co należy rozumieć przez określenie „wyznaniowa żydowska osoba prawna”. Wykładnia językowa art. 30 wskazuje, że termin ten obejmuje gminy żydowskie oraz inne osoby prawne, które miały charakter zarówno żydowski, jak i wyznaniowy. Sama wykładnia językowa nie przesądza jednak, według jakich kryteriów należy ustalać charakter takich osób prawnych. Sąd Apelacyjny przyjął, że decydujące znaczenie ma rodzaj działalności prowadzonej przez określoną osobę prawną, a nie jej status formalnoprawny, taki pogląd budzi jednak uzasadnione wątpliwości. Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r., podobnie jak inne ustawy regulujące stosunek Państwa do kościołów i związków wyznaniowych, przy ustalaniu kategorii kościelnych (wyznaniowych) osób prawnych posługuje się wyraźnie kryterium formalnym. Pozostawiając kościołom i związkom wyznaniowym swobodę w określaniu jednostek organizacyjnych, przy pomocy których realizują one swoje cele, osobowość prawną wiąże tylko z jednostkami, uznawanymi za osoby prawne wprost w ustawie lub które uzyskują osobowość prawną w wyniku rozporządzenia odpowiedniego ministra. Takie podejście do ustalania kategorii osób prawnych wyznaniowo-żydowskich wyraźnie wynika także z art. 5 i 6 oraz art. 22 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r.

Podobny stan prawny istniał w okresie przed dniem 1 września 1939 r. na tej części Rzeczypospolitej, której dotyczy rozpoznawana sprawa. Z rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r. wynika, że prawa korporacyjne i osobowość prawną posiadał Związek Religijny, poszczególne gminy

żydowskie oraz stowarzyszenia wyznaniowe tworzone za zgodą naczelnej władzy nadzorczej, którą był Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. (...)

Ustalanie znaczenia określenia „żydowska wyznaniowa osoba prawna” w sposób, jaki proponuje powód i Sąd Apelacyjny, prowadzi do złamania jednej z podstawowych zasad prawa cywilnego, że o osobowości prawnej decyduje uznanie danej jednostki organizacyjnej za osobę prawną przez samego ustawodawcę. Zasada ta znajduje swój praktyczny wyraz w tym, że o osobowości prawnej określonej jednostki kościoła lub związku wyznaniowego decyduje uznanie za osobę prawną przez przepis prawa lub wpisanie do odpowiedniego rejestru. Nie dopuszczalne jest zatem ustalanie znaczenia tego pojęcia przez analizę użytych w nazwie określeń i odwoływanie się do celów oraz zadań realizowanych przez określoną osobę prawną. W ten sposób na tle ustawy z dnia 20 lutego 1997 r., należałoby dopuścić dwa odmienne kręgi wyznaniowych żydowskich osób prawnych; podstawą do wyróżnienia jednego byłyby art. 5, 6 i 22 ustawy, zgodnie z którymi do takich osób należałyby gminy żydowskie, Związek Gmin oraz jednostki organizacyjne, uzyskujące osobowość prawną w drodze rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, natomiast drugi krąg byłyby tworzony na potrzeby art. 30. (...) Dopuszczenie takiej wykładni nie tylko kłóci się z przyjętym w prawie cywilnym sposobem uznawania określonej jednostki organizacyjnej za osobę prawną, ale zagraża bezpieczeństwu obrotu. (...)

Przez wyznaniową żydowską osobę prawną należy więc rozumieć tylko te jednostki organizacyjne, które taki mają status zgodnie z wyraźnym postanowieniem ustawy. Sam charakter działalności określonej osoby prawnej, który może pokrywać się z celami, jakie mają realizować wyznaniowe żydowskie osoby prawne, w szczególności gminy żydowskie, nie może mieć znaczenia decydującego. Rozwiązanie takie nie tylko służy bezpieczeństwu obrotu, gdyż nie pozostawia wątpliwości, jakie jednostki do takich osób zaliczyć, ale nie zaciera różnic pomiędzy osobami prawnymi, które stanowią część organizacyjną danego kościoła lub związku, a osobami prawnymi działającymi na podstawie przepisów właściwych dla każdego, a więc nie tylko wyznaniowych osób prawnych. Osoby prawne, które nie są nastawione na realizację celów majątkowych (stowarzyszenia lub fundacje), nawet jeżeli ich działalność wspomaga cele wyznaniowe, nie podlegają nadzorowi kościoła lub związku. Mogą wobec tego wolać tylko swoich członków lub założycieli modyfikować cel swojej działalności oraz korzystać z

funduszy państwowych lub samorządowych, które są przeznaczone dla wszystkich osób, nie tylko wyznaniowych, realizujących popierane przez państwo bądź samorząd cele wychowawcze lub charytatywne. Także z tego względu brak podstaw, aby stowarzyszenie podlegające Prawu o stowarzyszeniach zaliczać do wyznaniowych żydowskich osób prawnych.

Trudno również podzielić stanowisko wyrażone w zaskarżonym wyroku, że skoro ustawodawca w art. 30 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. oprócz nieruchomości, na których w dniu 1 września 1939 r. znajdowały się cmentarze żydowskie lub synagogi, wymienia dodatkowo nieruchomości, na których znajdowały się budynki służące m.in. celom działalności oświatowo-wychowawczej i charytatywno-opiekuńczej, to stowarzyszenie będące właścicielem budynku, za pomocą którego realizowano ten cel, jest wyznaniową żydowską osobą prawną. W powołanym przepisie wyraźnie na plan pierwszy wysunięto warunek, aby taka nieruchomość stanowiła własność wyznaniowej żydowskiej osoby prawnej, najpierw więc należy ustalić, czy dane stowarzyszenie można zaliczyć do takich osób, a dopiero później ustalać, czy w budynku należącym do takiego stowarzyszenia była prowadzona określona działalność. Trzeba także dodać, że stowarzyszenie wyznaniowe, o którym mowa w rozporządzeniu z dnia 14 października 1927 r., powinno prowadzić cmentarz, ale mogło ono również posiadać inne nieruchomości, gdyż mogło być powołane dla utrzymywania innych urządzeń religijnych, np. domów religijnych (art. 32 i 33 rozporządzenia). Wbrew sugestii wyrażonej przez Sąd Apelacyjny, takie stowarzyszenie wyznaniowe mogło posiadać w dniu 1 września 1939 r., oprócz cmentarza lub synagogi, budynki przeznaczone do realizacji celów religijnych, wychowawczych lub charytatywnych.

Dla wykładni art. 30 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. nie może też mieć znaczenia podnoszony przez powodową Gminę argument, że przed dniem 1 września 1939 r. nie zarejestrowano żadnego stowarzyszenia wyznaniowego w trybie przewidzianym w rozporządzeniu z dnia 14 października 1927 r. W chwili uchwalania ustawy o stosunku państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej była to niewątpliwie okoliczność znana i jeżeli wolą ustawodawcy byłoby, aby na podstawie tej ustawy gminy żydowskie mogły uzyskać własność nieruchomości stanowiących w dniu 1 września 1939 r., własność nie tylko żydowskich wyznaniowych osób prawnych, to art. 30 musiałby posługiwać się innym określeniem. (...)

Mając na względzie, że podniesiony w skardze kasacyjnej zarzut błędnej wykładni pojęcia „wyznaniowa żydowska osoba prawna” okazał się usprawiedliwiony, a w związku z tym nie ma potrzeby odnoszenia się do drugiego z zarzutów podnoszonych w skardze kasacyjnej, Sąd Najwyższy, na podstawie art. 398¹⁵ k.p.c., orzekł, jak w sentencji.